

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

УДК 33.025.12

Є.В. Мних, д-р екон. наук,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Мных Е.В., д-р экон. наук,

Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев, Украина

АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

E. Mnykh, Doctor of Economics Science, Professor

Kyiv National University of Trade and Economics University, Kyiv, Ukraine

ANALYTICAL PROVIDING OF ADJUSTING OF ECONOMIC PROCESSES

У статті порушуються питання посилення аналітичної обґрунтованості застосування різного роду нормативно-правових, мотиваційних та ситуаційних регуляторів економічних явищ і процесів для досягнення їх переконливості та дієвості у досягненні національних, корпоративних та особистих цілей і завдань. Обґрунтовується природа цих регуляторів та їх активність у гармонізації суспільних інтересів цивілізованого поступу країни.

Ключові слова: економічне регулювання, консолідація інтересів, доказовість у виборі економічних регуляторів.

В статье рассматриваются вопросы усиления аналитического обоснования применения различного рода нормативно-правовых, мотивационных и ситуационных регуляторов экономических явлений и процессов для достижения их убедительности и действенности в достижении национальных, корпоративных и личных целей и задач. Обосновывается природа этих регуляторов и их активность в гармонизации общественных интересов цивилизованного развития страны.

Ключевые слова: экономическое регулирование, консолидация интересов, доказательность в выборе экономических регуляторов.

In the article the questions of strengthening of analytical ground of application of different sort of normative-legal, motivational and situational regulators of the economic phenomena and processes are examined for achievement of their persuasiveness and effectiveness in achievement of national, corporate and personal aims and tasks. Nature of these regulators and their activity is grounded in harmonization of public interests of the civilized development of country.

Key words: the economic adjusting, consolidation of interests, evidentialness, is in the choice of economic regulators.

Постановка проблеми. В умовах пріоритетної реалізації ринкових механізмів та демократичних засад економічного розвитку країни зростає роль регулювання економічних процесів для досягнення консенсусу національних, корпоративних та особистих інтересів учасників ринку. Застосування таких регуляторів без достатніх обґрунтувань призводить до різних форм суспільного протистояння на різних рівнях державного чи корпоративного управління. Це призводить до спаду ділової активності та різного роду зловживань, які стримують прогресивну економічну динаміку. Без системних аналітичних обґрунтувань такі регулятори не будуть дієвими і корисними.

Аналіз останніх публікацій і досліджень та обґрунтування невирішених проблем. Проблеми регулювання економічних процесів на макроекономічному та мікроекономічному рівнях присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як: І. Ансофф, В. Геєць, А. Гончарук, А. Даниленко, П. Друкер, І. Лютий, В. Федосов, І. Чугунов, М. Диха та інші.

У цих роботах пріоритетно мова йде про узагальнення досвіду регулювання економічних процесів (вітчизняного і зарубіжного), про пошук нових регуляторів з врахуванням галузевої специфіки діяльності, про оцінку наслідків макроекономічного та мікроекономічного регулювання, визнання його стратегії і тактики. Проте поза увагою залишаються системні аналітичні узагальнення щодо вибору економічних регуляторів діяльності різного ієрархічного рівня за критеріями їх прозорості, обґрунтованості та дієвості.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні аналітичної бази вибору і застосування державних та корпоративних регуляторів економічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Ринкові відносини є найбільш продуктивними для розвитку економіки країни, якщо налагоджена дієва система їх регулювання у досягненні інтеграції особистих, корпоративних та національних інтересів. Якщо свобода підприємництва дає простір для реалізації потенційних можливостей у досягненні його цілей, то аргументована доцільність консолідації інтересів є об'єктивною підставою реконструкції механізмів реалізації індивідуальних чи корпоративних можливостей для досягнення глобальної мети суспільного прогресу. Проте, виходячи із природи цих інтересів, їх інтелектуальна консолідація практично неможлива і тоді застосовуються механізми нормативно-правового та адміністративного регулювання, які при недостатній обґрунтованості або ігноруються, або викликають супротив аж до політичного протистояння. Світовий досвід та досвід регулювання національної економіки дає достатньо підстав для таких узагальнень. Так, транснаціональні регулятори економічних відносин у країнах Євросоюзу не забезпечують ефективних інтеграційних процесів, залишається нерівномірним розвиток окремих країн – від дефолту в Греції та Іспанії до спроб виходу із цієї системи окремих країн (Великобританія). За експертними оцінками понад 50 % звинувачень щодо стійкості економічного зростання суб'єктів господарювання пов'язані з недоліками нормативно-правового забезпечення управління економічними процесами, головним чином бюджетного та податкового регулювання, ціноутворення, квотування у зовнішньоекономічній діяльності тощо. Недостатньо обґрунтованими з позицій консолідації національних інтересів є процеси структурування доходної та видаткової частини державного та місцевих бюджетів. Об'єктивність переструктурування видатків державного бюджету в галузевому та регіональному аспектах може бути доведена лише в межах коректності дії нормативно-правових регуляторів. «Ручне регулювання» макроекономічних процесів є недопустимим. Слід погодитися з думкою М.В. Дихи, що «у контексті регулювання макроекономічних процесів держава не повинна витратити суспільні ресурси, імітуючи добродійність приватної особи...», «...задоволення суспільних потреб... – це механізм, який перетворює державні витрати на інвестиції...» [4, с. 57]. Інструментарій державного регулювання повинен бути прозорим, науково виваженим і всесторонньо обґрунтованим, виходячи із тактичних і перспективних реалій. Винятком може бути лише потреба вирішення непередбачуваних проблем, проте в абсолютній прозорості й доказовості. Однак реальна практика свідчить про інше. Протекціонізм і лобіювання корпоративних інтересів, «політичні торги», зловживання владою стали не винятками, які отримують правову оцінку, а нормою державного управління, яка навіть не приховується. Тільки у сфері державних закупівель обсяги виявлених бюджетних правопорушень зросли з 0,7 млрд грн у 2005 році до 4,5 млрд грн у 2011 році, або майже у 7 разів. А загальний обсяг виявлених бюджетних правопорушень та неефективного використання бюджетних коштів у 2011 році становив 23,4 млрд грн [6, с. 19]. Рефінансування із державного бюджету здійснюється також значною мірою у «ручному режимі», оскільки неможливо оцінити еластичність зв'язку в наданні регіонам України субсидій, поточних та капітальних трансферів. Для окремих районів частка державної допомоги із бюджету удвічі вища, ніж їх участь у створенні валового внутрішнього продукту країни (Донецька та Луганська області). Якщо порівнювати її окремі цільові спрямування, то на підтримку житлово-комунального господарства у названих областях у 2012 році була надана фінансова допомога у 7 разів більша, ніж для жителів Закарпатської області [2]. Для порівняння зауважимо, що збір платежів до бюджету в розрахунку на одну особу становив у 2011 році по Україні 7308 грн, що більше ніж у 3,5 рази проти 2005 року (2008 грн.) [10, с. 336, 352]. Діапазон податкових платежів у розрахунку на одну особу є не пропорційним щодо наданої фінансової допомоги.

Не виникають сумніви, що підстави для такого розподілу були вагомими. Однак, якщо не встановлені чіткі, публічні, науково обґрунтовані у тактичному і стратегічному вимірах критерії відповідного регулювання, то будь-які схеми розподілу суспільних благ політизуються, що руйнує довір'я і пошук варіантів ділової активності для всіх верств населення різних регіонів.

Для зручності управління розподілом бюджетних коштів продовжується процес концентрації податкових надходжень до державного бюджету. Якщо у 2002 році до державного бюджету направлялося 63,7 % всіх податкових надходжень, то у 2011 році вже 78,2 % з відповідним зменшенням частки надходжень до місцевих бюджетів [10, с. 55].

Без системних аналітичних доведень регулюються інші грошові потоки, реальні та фінансові інвестиції, зовнішньоекономічний оборот, різного роду пільги, надходження і збори, що породжує психологію нечесних дій (зловживання, корупцію і т. п.).

Абсолютної досконалості моделей розподілу суспільних благ досягти неможливо, оскільки тут значною мірою діють суб'єктивні чинники, проте прозорість і обґрунтованість таких механізмів розподілу забезпечить їх більшу дієвість і створить умови для пошуку більш досконалих варіантів.

При обґрунтуванні доцільності та дієвості застосування тих чи інших регуляторів слід виходити із вагомості і специфіки їх дії. За цими критеріями слід виділити такі групи інтересів, які вимагають змін економічної політики регулювання:

- політичні інтереси;
- соціальні потреби та інтереси;
- природоохоронні (екологічні) інтереси (загрози);
- економічні інтереси стратегічного і тактичного планів.

Політичні інтереси обумовлені необхідністю виправдання політичної боротьби і її наслідків. Спектр інструментів такого регулювання дуже великий, але всі вони мають виключно суб'єктивні характеристики, а тому їх доцільність та ефективність можуть бути оцінені за наслідками реалізації тієї чи іншої політики. Повної, системної обґрунтованості у застосуванні тих чи інших регуляторів досягти неможливо. Підтвердженням цього є складне політичне спрямування до Євроінтеграції чи Митного Союзу з можливими економічними наслідками для України. Аналогічно дуже складними є доведення доцільності підтримки (в т.ч. і економічної за різними схемами) регуляторів, які пропонуються тими чи іншими політичними партіями та іншими утвореннями.

Соціальні потреби та інтереси обумовлені процесами соціального захисту чи соціального розвитку на рівні економічних систем будь-якого рівня. Вплив соціальних регуляторів на розвиток економічних систем є найбільш суттєвий, оскільки може мати і економічні, і політичні наслідки. Ці регулятори знаходять своє вираження у трудовому та адміністративному законодавстві, у реалізації програм соціально-економічного розвитку різного функціонального призначення, у реалізації соціальної політики суб'єктів господарювання тощо. Добре виважені за економічною доцільністю і ефективністю соціальні регулятори можуть суттєво обумовлювати економічний прогрес. Соціальний захист працездатного населення, підтримка освіти та охорони здоров'я, соціальні гарантії пенсіонерів та інвалідів мають безпосередній вплив на рівень продуктивності праці всіх верств населення, стан безробіття і трудову міграцію, соціальну стабільність і народжуваність у країні тощо. Макроекономічна регуляторна політика повинна бути спрямована пріоритетно на збільшення соціальних видатків, які мають перспективну віддачу (освіта, охорона здоров'я та ін.). Важко погодитись із заявами урядовців, що надмірні соціальні видатки спричинили дефіцит Пенсійного фонду, руйнування соціальної інфраструктури, оскільки частка соціальних видатків у ВВП України становила у 2011 р. лише 8,7 %, тоді як у Франції вона досягала 19,5 %, Великобританії – 15,2 %, Польщі – 14,1 %, Чехії – 14,0 % [4, с. 54]. У цьому аспекті більш актуальним є по-

шук моделей регулювання соціальної справедливості, за якою б досягався виважений діапазон соціальних виплат і пільг для різних груп населення. Через повну конфіденційність дій таких регуляторів провести їх структурний аналіз практично неможливо.

Охорона природи і раціональне природокористування мають безпосередній вплив на економічні процеси, хоча прояв цієї залежності за економічними критеріями має поточні і перспективні наслідки. Так, наприклад, споживацьке ставлення до земельних ресурсів, корисних копалин, повітряного і водного басейнів можуть мати негативні, а іноді катастрофічні наслідки для економічного розвитку окремих регіонів і країни в цілому. Дані свідчать, що скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти становило у 2011 році всього по Україні 1612 млн м³, у т. ч. без очищення – 309 млн м³ і з частковим очищенням – 1303 млн м³ [10, с. 510]. Викиди забруднених речовин у повітря становили у 2011 році майже 7 млн т. На здійснення повітрянорегулювальних заходів у цьому ж році було спрямовано майже 1 млрд. грн., а екологічний податок за забруднення повітря склав 1,4 млрд грн [10, с. 511, 519, 526]. Якщо за останні 5 років (2007-2012 рр.) сума надходжень за екологічним податком зросла з 24,6 млн грн до майже 2 млрд грн, або більше ніж у 8 разів, то капітальні і поточні інвестиції на охорону навколишнього середовища зросли лише у 2 рази [10, с. 524, 526]. Зрозуміло, що часто управління витратами на охорону навколишнього середовища здійснюється за обумовленими ситуаціями, які не регламентуються.

Проте прозора дія науково обґрунтованих економічних регуляторів може дати можливість формувати резерви для погашення непередбачуваних видатків природоохоронного спрямування.

Однак, пріоритет у механізмах регулювання економічних процесів займають матеріальні (меркантильні) інтереси, що пов'язано з отриманням винагороди (заслуженої чи незаслуженої) через перерозподіл отриманих благ. Такі регулятори можуть бути об'єктивно обумовленими і паритетними, а можуть бути упередженими, корисливими з багатьох причин. Саме системні аналітичні обґрунтування можуть надати їм цивілізованої форми. Найбільш поширеними глобальними регуляторами є податкові та рентні платежі, збори за використання суспільних благ, ліміти і квоти, що обмежують масштаби діяльності, або використання економічного потенціалу й інші. У локальних економічних системах використовуються регулятори морального і матеріального заохочення (премії, надбавки, доплати й ін.). Окремі регулятори обумовлюють бажану стратегію розвитку економічних систем (наприклад, пільги в оподаткуванні окремих видів діяльності протягом певного періоду для стимулювання приросту інвестицій), а інші для досягнення тактичних цілей (наприклад, зменшення тютюнокуріння чи споживання спиртних напоїв, для чого підвищуються ставки акцизного збору). Їх параметри, а також масштаби і сфери застосування частіше визначаються на індикативній основі експертним шляхом. Дієвість таких регуляторів може досягатися лише в тих випадках, коли буде проведено системне оцінювання можливих сценаріїв поведінки тих суб'єктів, на обумовлення дій яких спрямовуються такі регулятори. Чим більше буде виключень із напрацьованих правил регулювання, тим менш дієвими будуть ці правила. Проте, як показує реальна практика оподаткування в Україні, частка пільг у загальній сумі сплаченого податку на прибуток становить у середньому 33 % і коливається від 2 % – на транспорті і зв'язку до 40 % – у готельно-ресторанному господарстві. Причому, у сфері виробництва вони значно нижчі (4-7 %), ніж у сфері споживання (40-60 %). Звичайно, що більш досконалими і всесторонньо обґрунтованими мають бути регулятори досягнення стратегічних цілей. Особливе значення при цьому має їх незмінність протягом тривалого періоду (5-10 років). Для досягнення тактичних цілей застосовують тактичні стимулюючі регулятори (надбавки і знижки до ціни, пільги й обмеження та ін.), які мають тимчасову дію і визначаються за розрахунками очікуваної максимальної вигоди, або мінімізації можливих втрат. Чіткої параметризації таких регуляторів досягти неможливо, і обумовлюються вони за даними моніторингу ситуацій на внутрішньому і зовнішньому ринках.

При аналітичному обґрунтуванні механізмів регулювання економічних процесів слід виходити з особливостей їх дії. За цією ознакою можна виділити такі групи регуляторів:

- нормативно-правові (регламентуючі);
- стимулюючі (мотиваційні);
- ситуаційні.

Нормативно-правові регулятори можуть обґрунтовуватися як типові, репрезентативні або неминучі (вимушені). Типові регулятори визнаються на основі узагальнення їх дієвості в іншому економічному середовищі (за аналогами застосування в інших країнах, галузях, регіонах). Так, ставки оподаткування прибутку в Україні та більшості країн світу є індикативними до можливостей їх сплати і встановлені на середньоєвропейському рівні (21 %). Однак у таких країнах, як Німеччина, Індія, Японія, Люксембург й інші ці ставки ідентифікуються щорічно з точністю до однієї сотої процента. Іноді їх коректують за встановленими кореляційними залежностями відмінностей параметрів формування економічних систем (природний чи трудовий потенціал, політико-ідеологічний клімат та ін.). Такими регуляторами іноді виступають ставки оподаткування прибутку, екологічний збір та інші. Репрезентативні регулятори визначаються за середніми або представницькими значеннями їх виміру. Це, найчастіше, встановлені норми і нормативи використання економічних ресурсів. Вимушені регулятори обумовлюються необхідністю подолання техногенних чи природних катастроф (типу нормативи відрахування у Фонд Чорнобиля чи інші). Визнання параметрів такого регулювання є консенсусом громадянського суспільства.

Мотиваційні регулятори використовуються для інтенсифікації використання економічних ресурсів та для узгодження чи інтеграції інтересів (особистих, корпоративних, державних, транснаціональних і ін.) економічного розвитку. Ці регулятори є лише індикативними, хоча їх дієвість має конкретний якісний і кількісний вимір. Обґрунтованість цього виміру має конкретну аналітичну основу. Така аналітика здійснюється на основі системного підходу, щоб оцінити всю сукупність можливих наслідків їх застосування. До таких регуляторів відносяться різноманітні пільги, бонуси, скидки, штрафи, неустойки і т. п., які є стимуляторами етики та ділової активності у бізнесі. Діапазон інструментарію аналітичних досліджень дієвості цих регуляторів є дуже широкий – від порівняльних характеристик до експертного оцінювання. Проте найбільш поширеним є моніторинг їх граничної дієвості. Гранична дієвість коливається у діапазоні від повного ігнорування ними до визначеної недоцільності їх застосування. Наприклад, якщо преміальні надбавки є відносно несуттєві, то вони не будуть стимулювати продуктивність і якість праці, а якщо значними, то граничний рівень буде визначатися за паритетністю зростання середньої заробітної плати і продуктивності праці. Якщо штрафні санкції будуть надмірними, то всі зусилля будуть концентруватися на пошуку можливостей уникнення від їх сплати. Такі регулятори є специфічними для економічних систем будь-якого рівня і мотивуються багатьма аргументами, які обумовлені обраною політикою менеджменту.

Ситуаційні регулятори економічних процесів обумовлюються нестандартними ситуаціями, на подолання, попередження чи стабілізацію яких мають бути спрямовані відповідні сили і ресурси як неминуча необхідність. Аналітичні обґрунтування дієвості таких регуляторів зводяться до оцінок розмірів необхідної протидії і можливих наслідків при не втручанні у хід цих процесів.

Висновки. Найбільш ефективний вплив на зміну і розвиток економічних явищ та процесів в умовах демократизації систем управління і менеджменту буде досягатися у тому випадку, коли будуть виваженими та всесторонньо обґрунтованими і переконливими їх регулятори. Системні аналітичні обґрунтування кількісного та якісного виміру їх дієвості у конкретному економічному середовищі є необхідною і достатньою умовою впровадження і поширення. Сукупність такого аналітичного інструментарію не

регламентується, проте переконливість його дії у гармонізації суспільних, корпоративних та особистих інтересів є незаперечною.

Список використаних джерел

1. Статичний щорічник України за 2011 рік. – К.: ТОВ «Август-Трейд», 2012.
2. Диха М.В. Стратегічне регулювання соціально-економічної сфери: проблеми, цілі, пріоритети. / Ж. «Фінанси України». – № 7. – 2012. – С. 47-58.
3. Жидан О. Дотримання законодавства у сфері державних закупівель – запорука зміцнення фінансово-бюджетної дисципліни розпорядників коштів. / Ж. «Казна України». – № 6. – 2012. – С. 17-21.
4. Герасименко П. Хто годує Україну. – Zaxid.net, 2012.
5. Симоненко В.К. Пятилетка «враздрай»: Экономические эссе. – К.: Знання, 2011. – 428 с.
6. Костюков А.Н. Проблемы правового регулирования публичных услуг в России. –М.: Волтерс-Клувер, 2007. – С. 1-7.
7. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб.: Изд-во Питер, 1999. – 416 с.
8. Гончарук А.Г. Методологические основы оценки и управления эффективностью предприятия. Моногр. – Одесса: Астропринт, 2008. – 294 с.
9. Друкер П.Ф. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения. М.: ФАИР-ПРЕСС, 1998. – 288 с.
10. Калянов Г.Н. Моделирование, анализ и автоматизация бизнес-процесов. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 240 с.